

Nuranə Ramiz qızı ƏLƏKBƏROVA
AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
Böyük elmi işçi
E-mail: nuku_alekperova@yahoo.com
ORCID: 0009-0000-9738-3826

MƏCRUH MUĞANI “DİVAN”INDA ƏVƏZLİKLƏRİN İŞLƏNMƏ TEZLİYİ

Xülasə

Məqalədə XIX əsr Azərbaycan şairi Məhəmmədli bəy Məcruh Muğaninin AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar fondunda mühafizə edilən “Divan” əlyazma nüsxəsi araşdırılmış, abidənin dilində işlənmiş əvəzlilər tədqiq edilərək araşdırmaya cəlb edilmişdir.

B-756 şifri altında mühafizə edilən əlyazma Azərbaycan dilində yazılmış şeirlər toplusundan ibarətdir. Əvvəldən və sondan naqis olan əlyazma nüsxəsi 115 vərəq, ölçüsü 18x21 sm-dır. Məhz bu səbəbdən, əlyazmanın yazılma tarixini dəqiqləşdirmək mümkün olmasa da, “Divan”da yer alan şeirlərin məzmunundan, şairin müasirləri ilə məktublaşmalarından əlyazmanı təxminən XIX əsrin əvvəlinə aid etmək olar.

Əlyazmadakı şeirlərin dili aydın, axıcı, zəngin olmaqla yanaşı, dövrün dil-üslub xüsusiyyətlərini özündə ehtiva edir. “Divan”ın dilində işlənmə tezliyi ilə seçilən nitq hissələrindən biri də əvəzliləkdir.

Abidənin lüğət tərkibində geniş şəkildə istifadə edilən əvəzlilər özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəlb edir.

“Divan”ın dilində rast gəlinən əvəzliləri tədqiq edərkən onların bir qisminin müasir Azərbaycan dili baxımından dəyişikliyə məruz qalmadığı təsbit edilsə də, az bir hissəsin arxaikləşərək istifadədən çıxdığını müşahidə edirik.

Abidənin dilində, əsasən, əvəzliyin şəxs, işarə, sual, təyin və qeyri-müəyyən növlərinə rast gəlirik.

Açar sözlər: Məcruh Muğanı, divan, əlyazma, əvəzlilik

UOT: 81

DOI: <https://doi.org/10.54414/IDUT9468>

Giriş

Əsas nitq hissələrindən biri olan əvəzlilik dil və nitqdə işlənmə tezliyinə görə digər nitq hissələrindən geri qalmır. Amma bununla belə əsas nitq hissələrinə daxil olan sözlərlə müqayisə edərkən əvəzliyə daha az söz daxil olduğunu görmək olar.

Mətn və nitq kontekstində isim, sifət, say və bəzi hallarda zərfləri əvəz edən və onlara işarə edən əvəzlilik türk dillərinin ən qədim sözləridir. Bu nitq hissəsinin tarixi səciyyəsinə şərh edən Q.Kazımov şumer dilindəki əvəzliliklərlə müasir dilimizdə işlədilən əvəzliliklər arasındakı yaxınlığın təəccüb doğurduğunu qeyd edir. [4, 111]

Əvəzliyi qədim tarixə malik nitq hissəsi kimi xarakterizə edən Ə.Rəcəbov bu nitq hissəsinin

tərkibində demək olar ki, alınma sözlər olmadığını qeyd edərək, say və feil kimi onu da ən milli nitq hissəsi adlandırır. O, Orxon-Yenisey yazılı adibələrinin dilində kifayət qədər inkişaf etmiş əvəzlilik sisteminə rast gəldiyini qeyd edir: “Bir tərəfdən göytürk Orxon-Yenisey yazısı abidələrinin dilində əvəzlilik sisteminin bu qədər inkişafı, digər tərəfdən, türk dillərinin Orxon-Yenisey inkişafı dövründən indiyədək əvəzliliklərin, demək olar ki, dəyişməməsi belə bir fikir söyləməyə imkan verir ki, türk dillərində əvəzliliklər Orxon-Yenisey abidələrinin qoyulduğu V-VI əsrlərdə uzun təşəkkül dövrü keçmiş və bizim eramızın V əsri üçün artıq formalaşmışdır”. [7, 197]

Azərbaycan dilçiliyində əvəzliyin məna növləri ilə bağlı fikirlər müxtəlifdir. H.Mirzəzadə Azərbaycan dilində əvəzliyin beş, F.R.Zeynalov yeddi, Ə.Ə.Xəlilov səkkiz, M.İ.Adilov, Z.N.Verdiyeva və F.Ağayeva on dörd məna növünün olduğunu yazır.

Əsas mətn

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə edilən əlyazmaların əsas hissəsini təşkil edən azərbaycanlı müəlliflərin əsərlərinin bir qismi hələ də tədqiqata cəlb edilməmiş, əsərləri işıq üzü görməmişdir. Belə söz ustalarından biri də Məhəmmədəli bəy Məcruh Muğanidir.

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının məşhur simaları Seyid Əzim Şirvani, Qasım bəy Zakir, Mirzə Şəfi Vazeh, Mirzə Fətəli Axundov kimi ədəbi dühalarla eyni dövrdə yaşamasına baxmayaraq, ədəbiyyat tarixinə adını yazdıracaq qədər məşhurlaşma bilməyən Muğaninin ədəbi irsini araşdırdıqca onun, adını yuxarıda çəkdiyimiz sənətkarlardan heç də geri qalmadığının şahidi oluruq.

Əlyazmalar İnstitutunun fondunda mühafizə edilən Məcruh Muğaninin yeganə “Divan” əlyazması üzərində apardığımız araşdırmalardan belə nəticəyə gəlirik ki, abidənin dilində nitq hissələrinin hamısı geniş şəkildə təmsil olunmuşdur. Əlyazmanın lüğət tərkibində yer alan əvəzliliklər işlənmə tezliyi və özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəlb edir.

“Divan”ın dilində yer alan əvəzlilikləri tədqiq edərkən görmək olar ki, onların bir qismi müasir Azərbaycan dili baxımından dəyişikliyə məruz qalmayıb.

Abidənin dilində əvəzliliklərin aşağıdakı məna növləri qeydə alınmışdır:

1. Şəxs əvəzlilikləri; 2. İşarə əvəzlilikləri; 3. Sual əvəzlilikləri; 4. Təyin əvəzlilikləri; 5. Qeyri-müəyyən əvəzliliklər.

Şəxs əvəzlilikləri. “Divan” üzərindəki müşahidələr göstərir ki, şairin dilində işlənmiş şəxs əvəzlilikləri müasir dövrlə müqayisədə güclü bir dəyişikliyə məruz qalmayıb.

I şəxs (tək). I şəxsin tək abidədə öz əksini iki imlada, *bən* və *mən* şəklində tapmışdır. Məs.:

Qeylü-qalə saldı düşmənlər küdurət eyelüdük,

Ondan ötri kərgədan mindim *mən* oldum pəhlivan. [5, 20 a]

Dağı-həsərət xublərdən var *bənim* sinəmdə çox,

Firqəti-əbrulərindəndür, olub qəddim kəman. [5, 19b]

Tədqiqat obyektini olan abidədə “bən” fonetik variantı “mən” fonetik variantına nisbətən üstünlük təşkil edir.

II şəxs (tək). Məs.:

Müxtəsər, gəl bu işi *sən* özünə vacib elə,

Özüni geyrəti Molla Həsənə sahib elə. [5, 17b]

“Divan”da şəxs əvəzliliklərinin hallanması zamanı bəzi xarakter xüsusiyyətlər nəzərə çarpır. I və II şəxslərin təkisi ismin yönəlmiş halında bir qayda olaraq “sağır nun”la (n) işlənmişdir. Məs.:

Əgər vardır cavabınızdan hidayət,

Bana göstər, ola eyni-inayət. [5, 2b]

Qız hara, qoca hara bir-birinə edə həvəs,

Xəlv inanmaz bu işə, qız *sana* böhtan görür. [5, 20b]

Bu xüsusiyyət sonrakı inkişaf mərhələlərində əbədi dilimizdən çıxsada, öz varlığını bəzi dialekt və şivələrimizdə qoruyub saxlamaqdadır. [3, 106]

III şəxs (tək). III şəxsin təkisi “Divan”ın dilində “ol” və “o” şəklində olmaqla iki formada təzahür etmişdir. Məs.:

O da çox vəqt qılır bəndəyə xeyli hörmət,

Qoymaz *ol* gəmdə olam bəndəni nalan, əxəvi. [5, 22b]

I şəxs (cəm). “Biz” sözü şeirlərdə geniş istifadə edilmiş, özünü bütün hallar üzrə göstərmişdir. Məs.:

Gərəkdir *biz* deyək, həqqa ki, təhqiqlər,

Desən vazeh, nə qılsın əqli təsdiqlər. [5, 2b]

II şəxs (cəm). Məs.:

Baxmısınız güllərə siz seyrdə gülşən çağı,

Bəzmi-mey mütribü dəf, cəm dutan dəm saqi. [5, 3b]

Türkologiya ədəbiyyatında “biz” və “siz” sözlərinin mənşəyi ilə əlaqədar irəli sürülmüş mülahizələrə nəzər saldıqda görmək olar ki, bu məsələ ilə bağlı tədqiqatçılar arasında fikir ayrılığı yoxdur. N.K.Dmitriyev, S.E. Malov, A.N.Kononov, A.M.Şerbak və başqaları “biz” və “siz” sözlərini “bi+z” və “si+z” tərkib hissələrinə ayıraraq “bi” və “si”ni I və II

şəxslərin təki, “z” ünsürünü isə cəmlilik əlaməti olaraq qəbul edirlər.

Abidənin dilində bəzən “biz”, “siz” şəxs əvəzlilikləri də cəm şəkilçisi qəbul edərək substantivləşir. Məs.:

Zindəganluq **bizlər** üçün bu zaman olmuş həram,

İşimiz yoxdur qan udmağdan səvay sübhü şam. [5, 68b]

Hər birimiz məhfili-Cəmşidə bərazəndə idiniz,

Xəlp pərvanəsüfət **sizləri** bilmişdi çırağ. [5, 80b]

III şəxs (cəm). Tədqiqat obyektində III şəxsin cəmi iki imlada təzahür edir. Şeirlərdə bu şəxs əvəzliyi yalnız bir yerdə “onlar”, qalan hallarda isə “ollar” şəklində qarşımıza çıxır. Məs.:

Göstərim bən sənə var iki nəfər,

Edəsən **ollara** lütf ilə nəzər. [5, 85b]

Daməni-Abbasi əldən qoyma manəndi-fərəc,

Ğafil olma **onlar** övladi-Əlidür sən nəsir. [5, 70a]

Məcrüh Muğani “Divan”ının dilində qayıdış çaları “öz” və “kəndi” olmaqla iki sözün köməyi ilə ifadə olunmuşdur. Əsasən mənsubiyyət şəkilçisi ilə işlənən “öz” sözü tədqiqat obyektində daha geniş işlənmişdir. Məs.:

Eylər hər şey ki, **öz** xasiyyətin yad

Bilibdür məsləhət, əlbəttə ustad. [5, 2b]

Ey **özün** nasehi-müşfiq, sözünü pənd sanan,

Hələ gəflət yuxusundan sən özün gəl bir oyan. [5, 9a]

Əsərin dilində bir neçə yerdə işlənən “kəndi” sözü də qayıdış çaları yaranmasında iştirak etmişdir. Məs.:

Cövhəri-hümmətini dərdimiz eylər zayıl,

Dəgməmiş dayirədən kəndini kən qoy zəfərim. [5, 28a]

İşarə əvəzlilikləri. “Divan”ın dilində zəngin qrammatik kateqoriya kimi nəzərə çarpan işarə əvəzliyi məna və vəzifəsinə görə şəxs əvəzliyi ilə müqayisədə daha genişdir. Abidənin dilində işlənən işarə əvəzlilikləri bir yandan atributivləşərək cümlənin təyini rolunda çıxış edir, digər yandan isə substantivləşərək müxtəlif cümlə üzvü ola bilər.

“Divan”da ən geniş istifadə edilmiş işarə əvəzliliklərindən biri “**bu**” əvəzliyidir. Əsasən atributivlik ifadə edən “bu” əvəzliyi, cümlədə təyin rolu oynayır. Məs.:

Yox onun mənasını **bu** əsrdə vəzəh bilən,

Bilmək olmaz fəli- üsyan, hansidür əmr-i səvab. [5, 4b]

Bu əməl sahibi hər kimsə isə halına vay,

Tərk qılsın belə rəftarını rəftar degil. [5, 6b]

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, “bu” əvəzlik substantivləşərək müxtəlif cümlə üzvü kimi də çıxış edə bilər. Məs.:

Dur ayağa **budur** gəldi yetirdi,

Bir müşkül iş idi tarix bitirdi. [5, 51a]

Əsərdə qeydə alınan “**bu**” əvəzliyi cəmlənərkən bəzi fonetik xüsusiyyətlər özünü biruzə verir. Məs.:

Bunlar yaraşur qüdrəti-xəllaqi-cəhanə,

Kimdür aparan əl, tapa rəh sirri-nihanə. [5, 76b]

Düşdilər rəğbətdən kim alur ələ,

Bulara da bir kəs qurmuşdi tələ. [5, 38b]

Sitəm görmüş yoldaşları gəriyi,

Bular keyfdən durub ərzə yeriyi. [5, 35a]

Gördüyümüz kimi, birinci nümunədə **bu** əvəzliyi cəm şəkilçisi qəbul edərkən heç bir fonetik hadisə müşahidə edilmir, yəni müasir Azərbaycan dilindəki kimi işlənir. İkinci və üçüncü nümunədə isə əvəzlik -lar,-lər şəkilçisi qəbul edərkən -n ünsürü düşür.

Uzaqdakı hər hansı bir əşyanı göstərmək üçün istifadə edilən “**ol**” işarə əvəzliyi abidədə iki formada qarşımıza çıxır. H.Mirzəzadə “o” əvəzliyinin qədim forması olan “ol”-un XVIII əsrin sonlarına qədər dilimizdə daha işlək olduğunu qeyd edir: “Lakin bu dövrdən, yəni XVIII əsrdən sonra səs cəhətdən öz normallığını itirmiş, yalnız şeir dilində üslubi bir xüsusiyyət kəsb etmişdir”. [6, 180]

Əsərdə həm müasir dilimizdəki “o” variantı, həm də “ol” variantı işlənir. Məs.:

Olmasa əqlin zəif, zərbi-mələk dutmasan,

O söz ki, məşhurdur, nə hacət etmək əyan. [5, 94a]

Könlümüzə var idi **ol** niyyətə bu əhdimiz,

Zirei-payində kəsək qoç-quzi qurban, gəlmədin. [5, 41a]

Dilimizdə tarixən çox az işlədilən *həman* işarə əvəzliyinə "Divan"-da yalnız bir şeirdə rast gəlirik. Məs.:

Məcruhə *həman* dəmdə ki xeyli nəzəriniz var,

Az qaldı gələ mahi-məhərrəm, xəbəriniz var. [5, 107a]

Sual əvəzlilikləri. "Divan"-da qeydə alınan sual əvəzlilikləri tarixən ciddi dəyişikliyə uğramayıb, öz mənası və vəzifəsinə görə demək olar ki, müasir dövrdəki sual əvəzlilikləri ilə eyniyyət təşkil edir.

Canlı əşya (insan) adlarını sual şəklində əvəz edən *kim* کیم, canlı (heyvan) və cansız əşya adlarını əvəz edən *nə* نه dilimizin bütün inkişaf dövrlərində həm məzmun, həm də şəkil cəhətdən tamamilə mühafizə olunmuşdur. [6, 187]

Nə getməkdir o mavayə bu hal ilə qayıtmaq nə,

Behişt-i-cavidandan *kim* səfər eylər səqər sarı. [5, 5b]

Var fələkdən şikayətlü sözlərim,

Ya rəb, *kimə* getsün dadə könlümüz. [5, 51a]

Bilsən bəndə *nə* var, kəsilür xəbən,

Olurmi bir ləhzə firqətə tabın. [5, 50a]

Məcruhun dilində *nə* əvəzliyi müxtəlif mənə cəhətlərində də özünü göstərir:

a) *nə / niyə*. Məs.:

Elə bildi işlər olubdur dürüst,

Dəxi bən *nə* qalım aralıqda süst. [5, 38b]

b) *nə / necə*. Məs.:

Bu *nə* sevda idi bizə-uğradı,

Tiği-xar-xar cigərləri doğradı. [5, 49b]

Necə. "Divan"-da ən geniş yayılmış sual əvəzliliklərindən biri də "necə" əvəzliyidir. Məs.:

Nigah etmək ona çox cürət istər xeyli müşkil-dür,

Necə tab eylədiniz aya görüb ol dəştixunxarı? [5, 5a]

Neçün. Məs.:

Hani Əkbər, hani Qasim, bəni almaz qucağına,

Neçün gözdən salubdurlar, qılar şürü nəvə ağlar. [5, 6b]

Nəyə. Məs.:

Fələkdə ruy tək əgər ay ola,

Nəyə görə bəhar fəslə, yay ola. (5, 53b)

Hanı. Məkan anlayışı ilə bağlı bu əvəzlilik abidənin dilində gen-bol istifadə edilmişdir. Məs.:

Möhrü təsbih ilə əmmaməyi-təzvır *hanı*?

Görürəm məscidiniz şimdi dəgirman görünür. [5, 21b]

Tarixi materiallara nəzər saldıqda görmək olar ki, bu sual əvəzliyi dilimizdə geniş yayılmış, qanı قانی, xanı خانی, hanı حانی kimi müxtəlif imlalarda yazılmışdır. XVIII əsrə qədər olan əsərlərin dilində özünü göstərən bu fonetik variantlıq, sonrakı dövrlərdə *hanı* formasında sabitləşmişdir. Əsərdə yalnız *hanı* fonetik variantına rast gəlirik.

Haçan. Məs.:

Haçan gözüm baxacaqdır gözinə,

Dərdi-dilim diyəcəgəm özinə. [5, 50b]

Hansı. Tədqiqat obyektə olan "Divan"-da bu sual əvəzliyi geniş istifadə edilmişdir. Məs.:

Eyb dutma, ey sənəm, görsən yaxam çək etmişəm,

Hansı bülbul gül yüzün gördükdə şeydalanmamış. [5, 103a]

Uzun zaman قانسی خانسی هانسی kimi müxtəlif imlalarda yazılan bu sual əvəzliyi XVIII əsrdən başlayaraq *hansı* هانسی şəklində sabitləşməyə başlamışdır. Çünki Azərbaycan ədəbi dilinin bu dövrdən etibarən ümumxalq dilinin qüvvətli təsiri nəticəsində sadələşməyə doğru inkişafı, xalq yaradıcılığının davamlı nüfuzu dilin lüğət tərkibi, ifadə və üslubu sahəsində olduğu kimi, bəzi qrammatik forma və qaydaların da normallaşmasına öz təsirini göstərmişdir. [6, 189]

Təyin əvəzlilikləri. Abidənin dilində aktiv şəkildə özünü göstərən əvəzliliklərdən biri də təyin əvəzlilikləridir.

Hər. Bütün inkişaf mərhələlərində formasını və mənasını qoruyan *hər* təyin əvəzliyi Azərbaycan dilində ən geniş istifadə edilən sözlərdən biridir. Fars mənşəli bu söz "Divan"-ın dilində aktiv istifadə edilmişdir. Məs.:

El qəmu agah imiş, axırda bildin sən oni,

Əqli kimdən kəmdür əqli *hər* kim eylər zən oni. [5, 49a]

Qamu, *hamı*. Abidənin dilində bu əvəzlilik *Qamu*, *hamı* هامي هامي قمو şəklində üç imlada qarşımıza çıxır. Məs.:

Hamı öz yerində fərağət ola,

Bənə cövri-bid`ət xəsarət ola. [5, 32b]

Qamu, əlbəttə, öz rəsmi bilib xoş,

Şərabi-eşqi-ruhani qılıb nuş. [5, 1b]

Qamu əvəzliyi bəzi hallarda *bütün* sözü ilə sinonimlik təşkil edir. Məs.:

Bu keyfiyyət **qamu** xəlqi gəriqi-bəhri-ğəm qılmış,

Təhəyyür aləmində gördilər həngami-vəhşətdür. [5, 31a]

Cümlə. Ərəb mənşəlidir, abidənin dilində *bütün* və *hamı* sözlərinin sinonimi kimi işlənir. Məs.:

Tapa təqdir əməl, izzəti-dövrən pozula,

Cümlə tat kəndlərinə qismət ola arpa-saman. [5, 14b]

Bəzi məqamlarda *cümlə* sözü substantivləşir. Məs.:

Bənə məhrumi-vüsal olmağa oldi bu səbəb,

Hər nə şüglim var idi, **cümləsi** məhv oldi ziyad. [5, 83b]

Qeyri-müəyyən əvəzliliklər. Bu qrup əvəzliliklər abidənin dilində kifayət qədər istifadə edilmişdir. “Divan”da işlənən qeyri-müəyyən əvəzliliklər müasir dilimizdə olduğu kimidir.

Kimsə. Tarixən işlək olmuş bu əvəzlilik *kim* və *isə*, *sə* tərkib hissələrindən düzəlmişdir. Məs.:

Belə əf`al ilə **kimsə** səni görməz kari,

Səri-muin aqarubdur dəxi tərək et bəri. [5, 10b]

Kimi. Məs.:

Sizi kimsəniz tanımaz xəlq təmam,

Kimi xüftə, **kimi** bidari-nizam. [5, 85a]

Biri. Məs.:

Biri uzun, **biri** kütəh, **biri** əgri, **biri** düz,

Nasəlidir, oxuyanun eləyir nitqini lal. [5, 12a]

“Divan”da *birisi* sözünün *hər* təyin əvəzliyi ilə birlikdə işləndiyi də müşahidə edilir. Məs.:

İlləti-xaki naridən eylə istinbat,

Birisi adəm olub, **birisi** oldi şeytan. [5, 9a]

Hər kəs, hər kim, hər kimsə qeyri-müəyyən əvəzliliklərinin tərkib hissələrini *hər* təyin əvəzliyi ilə *kəs* (şəxs) sözü təşkil edir. Məs.:

Bilüb **hər kimsə**, eylər tərək cahani fani,

Bilməyənlər çalışır ta ki, çıxınca canı. [5, 3b]

Səni **hər kəs** görər, əvvəl gətürür könlünə şəkk,

Deyir aya bu bəşərdür görünür, yoxsa mələk. [5, 7b]

Kişiligi **hər kim** eyləsə pişə,

O sözdən qayıtmaz düşsə də işə. [5, 46a]

Nəticə.

Gördüyümüz kimi, Məcrüh Muğanı “Divan”ının dilində əvəzliliklərdən çox geniş istifadə edilib. Nəzərdən keçirdiyimiz nümunələrdən aydın olur ki, abidənin dilində işlənmiş əvəzliliklərin əsas hissəsi müasir ədəbi dilimizdəkilərdən fərqlənməsə də, cüzi bir hissəsi arxaikləşərək istifadədən qalmışdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Adilov M.İ. və b. İzahlı dilçilik terminləri. Bakı; 1989

2. Xəlilov Ə.Ə. Əvəzlilik // Müasir Azərbaycan dili. Bakı, c 2; 1980

3. İslamov M. Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti. Bakı: Az SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı; 1968

4. Kazımov Q.Ş. Azərbaycan dilinin tarixi. Bakı: Təhsil; 2003

5. Məcrüh Muğanı. Divan. B-756

6. Mirzəzadə H. Azərbaycan dilinin tarixi morfologiyası. Bakı: Azərbaycan Dövlət Tədris-Pedaqoji Ədəbiyyatı Nəşriyyatı; 1962

7. Rəcəbli Ə. Göytürk dilinin morfologiyası. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı; 2002

8. Zeynalov F.R. Əvəzlilik // Azərbaycan dilinin qrammatikası. Bakı, c 1; 1960.

Нурана Рамиз АЛЕКПЕРОВА

НАНА Институт Рукописей имени Мухаммеда Физули

Старший научный сотрудник

E-mail: nuku_alekperova@yahoo.com

ЧАСТОТА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕСТОИМЕНИЙ В «ДИВАН»Е МАДЖРУХА МУГАНИ

Резюме

В статье рассматривается рукописная копия «Дивана» азербайджанского поэта XIX века Мухаммедали бека Маджруха Мугани, хранящийся в Рукописном институте имени Мухаммеда Физули НАНА, а также исследуются местоимения, используемые в языке памятника.

Рукопись, хранящаяся под шифром В-756, представляет собой сборник стихотворений, написанных на азербайджанском языке. Рукописная копия не имеет начала и конца, объемом в 115 листов и имеет размеры 18х21 см. Точную дату написания рукописи определить невозможно, но исходя из содержания стихотворений «Дивана» и переписки поэта с современниками, ее можно датировать приблизительно началом XIX века.

Язык стихотворений в рукописи общедоступен, плавен и богат, а также содержит лингвистические и стилистические особенности того периода. Одной из частей речи, выделяющейся по частоте употребления в языке «Дивана», является «местоимение».

Местоимения, широко используемые в лексике памятника, выделяются своим своеобразием.

При анализе местоимений в языке «Дивана» мы наблюдаем, что хотя некоторые из них не претерпели изменений в условиях современного азербайджанского языка, часть из них стали архаичными и вышли из употребления.

В языке памятника преимущественно встречаются личные, указательные, вопросительные, определенные и неопределенные формы местоимений.

Ключевые слова: Маджрух Мугани, диван, рукопись, местоимения.

Nurana Ramiz ALAKBAROVA

ANAS Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli
Researcher

E-mail: nuku_alekperova@yahoo.com

FREQUENCY OF USE OF PRONOUNS IN THE MAJRUH MUGHANI'S "DİVAN"

Summary

The article examines the manuscript copy of the 19th century Azerbaijani poet Mahammadali bey Majruh Mughani's "Divan" preserved in the Manuscript Fund named after Mahammad Fuzuli of the Azerbaijan National Academy of Sciences, and explores the pronouns used in the work.

The manuscript preserved under the code B-756 consists of a collection of poems written in the Azerbaijani language. The manuscript copy, which is incomplete from the beginning and end, has 115 pages of 18x21 cm. For this reason, although it is not possible to specify the date of writing of the manuscript, the content of the poems in the "Divan" and the poet's correspondence with his contemporaries can date the manuscript to approximately the beginning of the 19th century.

The language of the poems in the manuscript is clear, fluent, and worthy, and contains the linguistic and stylistic features of the period. One of the parts of speech that is distinguished by its frequency of use in the language of the "Divan" is the pronoun.

The pronouns widely used in the vocabulary of the work attract attention with their uniqueness.

When studying the pronouns in the language of the "Divan", we observe that although some of them have not undergone changes in terms of modern Azerbaijani language, a small part has become archaic and has fallen out of use.

In the language of the work, we mainly encounter personal, indicative, interrogative, definite and indefinite types of pronouns.

Keywords: Majruh Mugani, divan, manuscript, pronoun